

OCJENE I PRIKAZI

VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ, Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije, I dio, Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1969. str. 300, 4°; II dio — Zagreb 1970, str. 300 + 92 table (ukupno 133 fotografije).

Iako s izvjesnim zakašnjenjem, naš časopis donosi prikaz u naslovu navedene knjige. Razlozi su tehničke prirode. Prethodni broj »Slova« (21) bio je prigodan, pa je zbog nedostatka rubrike Ocjene i prikazi ovaj prikaz izostao. U međuvremenu od njezina izlaska do danas, kada su već mnogi zainteresirani u njezinu posjedu i kada su već u drugim edicijama štampani prikazi (vidi: Krčki zbornik 1, Krk 1970, str. 535—539, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, God. XVII 1971, Broj 3—4 Zagreb, 1971—1972, str. 216—220 i Republika, god. XXVIII, 245—248, Zagreb 1972) ne možemo a da se ne osvrnemo na knjigu neprocjenjive vrijednosti za našu kulturnu povijest. Ona je plod četrdesetgodišnjeg intenzivnog zanimanja glagoljicom danas najboljeg poznavaoa glagolizma Krčanina Vjekoslava Štefanića. Možemo s pravom reći da je ova knjiga djelo čovjeka koji je i cijelim svojim bićem vezan uz kraj gdje se glagoljska tradicija sačuvala do naših dana. S druge strane ona predstavlja ispunjenje jednog dijela životnog zadatka koji je autor sebi postavio već na početku svoga znanstvenog rada, tj. da popiše i zatim opiše svu glagoljsku građu na hrvatskoglagojskom području. Kako je poznato, Vj. Štefanić je već opisao riznicu glagoljskih rukopisa otoka Krka u djelu »Glagoljski rukopisi otoka Krka«, Djela JAZU 1960. Opisivanje Akademijinih rukopisa planirano je kada je direktorom Arhiva JAZU postao Vladimir Mošin 1947. Planom su bili obuhvaćeni ćirilski, latinski i glagoljski rukopisi. God. 1952. i 1955. bio je štampan Mošinov opis ćirilske zbirke JAZU. Vj. Štefanić je svoj rukopis predao Akademiji 1964. god. ali je tek pet godina nakon toga ugledao svjetlo prvi dio knjige, da bi se nakon godine dana pojavio drugi dio.

Zbirka glagoljskih rukopisa JAZU čuva rukopisnu građu nastalu između 12. i 19. stoljeća, u svemu 444 rukopisa, od toga 157 fragmenata. Od tog broja ušlo je u I dio 267 jedinica, dok preostale jedinice sadrži II dio knjige.

U Uvodu prvoj knjizi Glagoljskih rukopisa Arhiva JAZU (5—22) autor govori pitanje o samoj zbirci. Ona je sastavljena od rukopisa raznih sakupljača: preko Ivana Kukuljevića Sakcinskog dospjelo je u Akademiju oko 65 glagoljskih rukopisa i 86 fragmenata; ovdje je pohranjen i jedan dio rukopisa iz ostavštine Ivana Berčića; zbirka je još nadopunjena

malim zbirčkama Ivana Milčetića i Vinka Premude; sam autor Vj. Štefanić predao je Arhivu akademije 19 rukopisa (od toga 6 fragmenata); nekoliko je rukopisa otkupljeno 1959. iz ostavštine Jerka Grškovića. Akademijina je zbirka bila zajedno s rukopisima drugih glagoljskih zbirki opisana u Milčetićevoj Hrvatskoj glagoljskoj bibliografiji (Starine JAZU 33, 1911). Ova, za svoje vrijeme vrlo potrebna bibliografija, svojom je metodom i manjkavošću zastarjela. Akademijin fond glagoljskih rukopisa obogatio se do danas sa 142 jedinice. Zato se i pristupilo novom opisanju cijelog materijala. Štefanićevi opisi osnivaju se na jednoj općoj shemi koja sadržava u principu šest dijelova: 1. naslov ili naziv rukopisa; 2. literaturu o rukopisu; 3. formalni opis (materijal, format, paleografski podaci o pismu, ornamentici, jeziku); 4. sadržaj u općim linijama i u detaljima (naznačeni su počeci (incipiti) i završeci (expliciti) teksta); 5. zapisi i zabilješke izvan teksta; 6. zaglavak ili rekapitulacija u kojem je iznesena povijest rukopisa, podaci relevantni za ocjenu rukopisa i njegovo kulturno-historijsko značenje. Ako postoji više rukopisa istog djela, izvršena je o njima opća rekapitulacija. Tako su nastale prave studije o Antoninu, Dijalozima Grgura pape i Disipulima koje će ubuduće biti sigurna baza za daljnje proučavanje ovih tekstova.

Cjelokupnu građu glagoljskih rukopisa JAZU rasporedio je autor u 11 tematskih krugova. Unutar tematskog kruga nižu se rukopisi kronološkim redosljedom, a po potrebi dijele se na podgrupe. Polazi se od biblijsko-liturgijskih tekstova koji su genetički i kronološki stariji. Za njima slijede rukopisi koji proširuju osnovni repertorij na crkveno-odgojnu i crkveno-administrativnu funkciju. Na taj način I dio Opisa sadrži, nakon Uvoda, opise: biblijskih tekstova, apokrifa i legendi, liturgijskih tekstova, egzorcizama i zapisa, molitvenika, teološke literature, homiletike (crkvenih govora) i pjesama. II dio proširuje tematski krug opisima zbornika različitog sadržaja te velike grupe spomenika koji su nastali u crkvenim, društvenim i političkim organizacijama, a to su: regule i statuti, registri: općinski zapisnici, notarski protokoli, matične knjige, bratovštinski registri, računski registri klera, gospodarske bilježnice te različiti spisi (Varia); djelo završava indeksima i Albumom slika.

Kako je napomenuto, u Arhivu JAZU postoji veći broj fragmenata. Za datiranje nekih starijih fragmenata pisanih na pergameni preostaju isključivo filološka i paleografska metoda. Da bi datiranje rukopisa izveo što tačnije, prof. Štefanić je usavršio paleografsku metodu. Ta je metoda urodila sadržajnim pregledom paleografskih osobina pisma hrvatskoglagoljskih spomenika. Taj pregled počinje s rukopisima 12. st. koji su ujedno i najstariji predstavnici hrvatskoglagoljskih rukopisa u ovoj zbirci. U uvodnom dijelu, u odjeljku »Paleografski kriterij datiranja i terminologija«, opisani su svi tipovi pisma koji se javljaju u hrvatskoglagoljskim tekstovima. To su prijelazno oblo-uglato pismo 12. st., rano ustavno 13—14. st., zrelo ustavno 14—15. st., poluustavno, kursivno s nekoliko varijanata: knjiško i kancelarijsko, kaligrafsko i kursiv s elementima frakture i polukursivno. Istaknut je poseban sistem glagoljskog kursivnog pisma u sjevernoj Dalmaciji koji po sebi ne predstavlja jedinstvenu

školu. Karakteristični rukopisi ovoga tipa pisma idu u prvu polovinu 17. st. Smatramo da je ovaj dio jedini pristupačni udžbenik glagoljske paleografije u nas.

Nakon paleografskog pregleda glagoljskog pisma uvodi nas autor u djelo prikazom iluminacije glagoljskih knjiga, davanjem potrebnih napomena o transliteraciji glagoljskih tekstova u latinicu, pregledom kratica, pregledom nekih tipičnih oblika glagoljskih slova te primjerima tipova ligatura slova.

Prije prijelaza na pojedinačne opise umetnut je »Popis rukopisa po signaturama«, ali je uz svaku signaturu masno štampan redni broj rukopisa u knjizi (str. 25—36). Tako je taj popis ujedno i katalog Arhivske zbirke glagoljskih rukopisa po kojemu se vrlo lako pronalazi traženi rukopis.

Prvi je odjeljak opisa pod općim nazivom *Biblija — Apokrifi — Legende* (37—56). Tu su u prvom redu poznati fragmenti Djela apostolskih (»Apostola«) iz 12. st. koji su u nauci poznati pod nazivom Grškovičev i Mihanovičev odlomak apostola i predstavljaju najstariji rukopisni materijal zbirke. Vrijedan je pažnje Omišaljski odlomak apostola (sa skazanim), Fragment o sv. Tekli iz 13. st., fragment iz zbornika koji sadrži Epistolu o nedjelji, apokrifno Slovo o Blagovještenju iz 13. st. te više fragmenata iz zbornika (u nauci poznati pod imenom Pazinski fragmenti 14. st.) i drugo.

U odjeljku *Liturgijski tekstovi* (57—166) opisan je velik broj liturgijskih kodeksa uz mnoštvo onih koji su sačuvani samo fragmentarno. Kako se broj sačuvanih liturgijskih tekstova penje na oko 150 različitih jedinica, to je svjedočanstvo da je naročito u 14—15. st. bilo zlatno doba kulturne i prosvjetne djelatnosti glagoljaša u nas. Među sačuvanim odlomcima misala i brevijara najstariji su iz 13. st., zatim veći broj iz 13—14. ili prve pol. 14. st. Od potpunih brevijara opisani su potpuni kodeksi Pašmanskog (druga pol. 14. st.), Dragučskog, Bribirskog, Kukuljevičeva (Vinodolskog) i Dabarskog. Od drugih liturgijskih kodeksa zastupani su rituali, oficiji, liturgijski direktoriji u reprezentativnom broju primjeraka.

Egzorcizmi i zapisi (167—175) nalaze se u raznim knjižicama zaklinjanja (najstarija datira iz 14. st.). U njima se nalaze zaklinjanja protiv zla oblaka, nevremena, štetočina koje napadaju seljakov urod, zapisi protiv zimmice, protiv nežita, vukodlaka i recepti protiv bolesti i sl.

U odjeljku *Molitvenici* (177—182) nalazi se opisan manji broj molitvenika iz novijeg vremena: 17—18. stoljeća.

Odjeljak *Teologija* (183—216) sadrži veći broj starijih i novijih spomenika. Među njima je Antoninov konfesional (druge pol. 15. st.) — priručnik o ispovijedanju, kompiliran po Antoninovu konfesionalu »Summula confessionis«. Među teološkim rukopisima nalaze se i tri primjerka Dijaloga Grgura pape (Kožljački) s kraja 15. i početka 16. st., zatim Premudin (16—17. st.) i Martešičev iz god. 1623. Nakon opisa Dijaloga slijedi opći zaglavak o Dijalozima Grgura pape u hrvatskoglagoljskoj književnosti. Među priručnicima moralne teologije jedan je kompilacija talijanskog ili latinskog djela nastalog krajem 16. st., a prenesena na

naš jezik u drugoj polovici 17. st. Ovdje su i tri Priolova kršćanska nauka, priručnik o crkvenim redovima, kazuistički pregled u kojem se po kršćanskim formulama utvrđuje kvaliteta grijeha, dvije moralističke rasprave, sve iz 18. st.

U odjeljku *Crkveni govori (Homiletika)* (217—288) nalazimo različite zbirke propovijedi koje su u srednjovjekovnoj literaturi poznati kao Korizmenjaci, Blagdanari, Disipuli i Čudesa Marijina. Uz opise Disipula (16. st.) autor je dao opći zaglavlak o »Disipulima« u kojemu je dao rezultate proučavanja odnosa među četiri poznata primjerka, utvrdio maticu i odnos prema Heroltovu originalu te dao izvrstan putokaz u naučno istraživanje ovim srednjovjekovnim tekstovima.

Među *Pjesmama* (289—300) opisana je malobrojna građa od koje izdajamo: Plač Majke Božje iz 15—16. st. te »Versi duhovne meju ohtabu sv. Tela« iz 18. st. Samo pjesama ima i unutar drugih rukopisa.

Druga knjiga opisa Glagoljskih rukopisa JAZU počinje *Zbornicima* različitog štiva (5—84) najinteresantnijim materijalom u hrvatskoglagojskoj srednjovjekovnoj literaturi. Akademijina zbirka ima dosta velik broj sačuvanih značajnih zbornika koji datiraju od 15. st. i dalje. Na čelu je opisan Vinodolski zbornik (15. st.), zatim slijedi Kolunićev zbornik, Tkonski zbornik, Žgombićev, Grškovićev, Fatevićev i opsežni Grdovićev zbornik. Grškovićev zbornik iz XVI st., bogat građom srednjeg vijeka, ovdje je prvi put opisan.

Među *Regule i statute* (85—98) pripada nekoliko značajnih tekstova: tu su Regule sv. Benedikta (kraj 14. st.), Franjevačke konstitucije (15/16. st.), Mare magnum Franjevačkih indulgencija iz god. 1559. i dr.

Odjeljak *Registri* (99—235) sadrži najveći broj dosada neregistriranih rukopisa. Tu su najprije opisani dragocjeni zapisnici općine Veprić (Istra) iz 16—17. stoljeća. Od notarskih protokola opisani su Sparožićev iz 16. st., najstariji (ovdje prvi put prikazan), Bozanićev, Valkovićev, Stašićev, i dr. Notarski protokoli pisani su od 16 notara kronološki do poč. 19. st. Glagoljske matice nalaze se u Arhivu od 1950. god. One se opisuju po prvi put, jer su prinova u zbirci. Među njima su zastupane matice rođenih, vjenčanih, umrlih i krizmani ovih seoskih ili gradskih župa: Dobrinja, Dubašnice, Punta, Baške, Omišlja, Belog na Cresu, Malog Lošinja, Novalje, Draguća, Vodnjana, Boljuna, Brbinja, Bribira, Čunskog, Dinjiške, Doline kraj Trsta, Kastva, Medulina, Voloskog, Montrilja i još neke. Hronološki one idu od 1560. (Dobrinj) do prvih godina 19. st. Bratovštinski registri su baza za studiranje socijalne i ekonomske problematike. Oni su porijeklom iz: Roča (s dragocjenom građom iz 16—17. st.), Belog, Drage Bašćanske, Zabrešca, Mačkovlja, Boljunca kraj Trsta, Boljuna, Grobnika (prvi put iznesena dragocjena građa iz 16—17. st.), Belgrada u Vinodolu, Bribira i drugih mjesta. Od računskih registara klera ističemo: župnika iz Šćitarjeva kraj Zagreba iz 1524—1526 (prvi put prikazan), mlađi registri iz Vrbnika, Baške i Dobrinja. Od privatnih gospodarskih bilježnica svojevrsan su kuriozum bilježnice seljaka Puhova iz Sali (18—19. st.).

U odjeljku *Varia* (237—254) je od različitih Fragmentata vrijedno spomenuti dva lista Transita sv. Jeronima (15. st.), Riječke fragmente s popisom riječkih građana i glagoljski prijepis Jarule Jurja Barakovića. Na kraju je još kao Dodatak opisan molitvenik Bara Tomašića iz 17—18. st.

Knjiga je na kraju opskrbljena za znanstvene svrhe neophodnim analitičkim indeksima. To su Indeks imena (257—281), Predmetni indeks (282—294) i Indeks incipita (295—297).

Album slika koji je sastavni dio druge knjige obuhvaća 133 slike rukopisa u omjeru 1 : 1. Primjeri su poredani po kronološkom kriteriju. Iz istog rukopisa donosi se i više od jedne fotografije, ako je rukopis pisan od više ruku te fotografije predstavljaju paleografsku vrijednost. U izboru slika osim paleografskog kriterija, koji je osnovni, dolazi do izražaja izbor po lokalitetima odakle su spomenici. Na taj način ova knjiga svojim izborom primjernih slika može se smatrati jedinim pristupačnim priručnikom za učenje razvoja hrvatske glagoljice.

Ovih nekoliko redaka ne može ni izdaleka čitaocu predočiti sav materijal niti mu dati ni približnu sliku opsežnosti truda koji je autor uložio da iziđe sa sigurnim i jasnim rezultatima. Svima nam je jasno da ova zbirka predstavlja osnovni fond glagoljskih rukopisa. U njoj se nalaze uglavnom sve vrste srednjovjekovnog i mlađeg štiva. Treba istaći da je ova knjiga rukovođ u glagoljskom materijalu za našu književnu i kulturnu povijest kao i za ekonomsku i raznovrsnu društvenu povijest. Prof. Štefanić nas je ovim djelom veoma zadužio.

Nevenka Linarić

ВЛАДИМИР МОШИН, Ћирилски рукописи у Повијесном музеју Хрватске. Копитарева збирка словенских рукописа и Цојсов ћирилски одломак у Љубљани, Народна библиотека Србије, Опис јужнословенских ћирилских рукописа, Тсм I, Уредник: Димитрије Богдановић, Српска књижевна задруга, Београд 1971, str. V—VII, 3—206 + 202 table.

Словенски ракописи во Македонија, подготвил ВЛАДИМИР МОШИН во соработка со Лидија Славева, Салтана Кроневска и Јованка Јакимова, Архив на Македонија, Скопје 1971, str. 7—429 + 174 table (u drugoj knjizi).

Upada u oči velika aktivnost prof. Vl. Mošina na području inventiranja i opisivanja ćirilskih rukopisa po cijeloj Jugoslaviji.* Osvrćući se potanje na posljednje dvije publikacije s toga područja ne možemo a da ne bacimo pogled na dosadašnju njegovu sličnu djelatnost, njezin smisao i kvalitet.

Neumorni prof. Vl. Mošin počinje ostvarivati svoje planove na rješavanju neodgodivih, temeljnih zadataka na poslu registracije fondova južnoslavenskih ćirilskih spomenika kada je 1947. god. postao vršilac dužnosti direktora Historijskog instituta JAZU u Zagrebu. Tada je on organizirao sistematsko sređivanje sviju kolekcija Arhiva JAZU: obnov-

---

* Cf.: Vj. Štefanić, Vladimir Mošin o 75. godini života, Slovo 18—19, Zagreb 1969, str. 141—154 (biografija i bibliografija do 1969).

SLOVO

22

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA U ZAGREBU

ZAGREB 1972

S L O V O

ČASOPIS STAROSLAVENSKOG INSTITUTA
»SVETOZAR RITIG«

Izlazi 1 put godišnje

UREDNIŠTVO: 41103 ZAGREB, DEMETROVA 11
ODGOVORNI UREDNIK: VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ

BR. 22

Za redakcioni odbor
uredio
VJEKOSLAV ŠTEFANIĆ